

ДОХОДИ ТА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ЯК ОБ'ЄКТИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Розглянуто доходи та фінансові результати в контексті облікової політики

Постановка проблеми. Регулювання бухгалтерського обліку та проблеми пов'язані з даним процесом зажди перебували в центрі уваги дослідників. У зв'язку з переходом до ринкового регулювання економічних процесів трансформувалося і нормативне регламентування їх облікового відображення з одного боку та змінилися інтереси власників з іншого. З метою з'ясування впливу власників на адекватність процесу формування та розподілу прибутку слід відмітити необхідність дослідження даного процесу в контексті облікової політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Облікова політика як механізм регулювання бухгалтерського обліку досліджувалася у працях таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як Т.В. Барановська [1], В.Б. Івашкевич [5], М.С. Пушкар [14] та ін.

Мета нашого дослідження полягає у розгляді доходів та фінансових результатів в контексті облікової політики як інструменту, що спричиняє вплив на процес їх формування та розподілу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система бухгалтерського обліку, що існувала в період командного управління економікою, була обумовлена суспільним характером власності та потребами державного регулювання господарськими процесами. Головним споживачем інформації, що формувалася в системі бухгалтерського обліку, виступала держава в особі галузевих міністерств та відомств, планових, статистичних та фінансових органів. Діюча система державного фінансового контролю вирішувала завдання виявлення відхилень від передбачених моделей господарської поведінки підприємств. У зв'язку з цим

нормативне регулювання бухгалтерського обліку полягало в основному у встановленні облікових процедур та не передбачало свободи вибору підприємства методів оцінки, групування та узагальнення фактів господарської діяльності [16, с. 19]. З переходом до ринкової економіки господарювання підприємствам, окрім бюджетних установ (що отримують асигнування з бюджетів різних рівнів) надано можливість варіативного підходу до побудови системи бухгалтерського обліку.

Поняття “облікова політика” з'явилося в практиці господарювання із впровадженням МСФЗ 1 “Розкриття облікової політики”, а в Україні внаслідок реформи бухгалтерського обліку, яка усунула чітку регламентацію його ведення.

Слово політика в перекладі з грецької мови означає мистецтво управляти державою. Процес управління фінансово-господарською діяльністю визначаються економічною політикою, що об'єднує маркетингову, фінансову, інвестиційну та цінову політики. Розглянемо особливості облікової політики як складової фінансової, оскільки саме вона спричиняє визначальний вплив на систему бухгалтерського обліку.

Під обліковою політикою відповідно до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” розуміють сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності, проте на сьогодні відсутні жодні нормативні рекомендації щодо порядку її розробки.

Отже, розбіжності між інтересами інституційних одиниць зумовлюють вплив власника через важелі облікової політики на захист своїх інтересів. На думку

М.С. Пушкара: “Облікова політика спрямовується на забезпечення точності та правдивості показника прибутку, хоча його величина буде залежати від альтернативних оцінок активів і пасивів” [14, с. 137]. Даний підхід є неоднозначним та суперечливим, адже про точність обчислення фінансового результату можна говорити на рівні лише окремого підприємства, а можливість зіставлення даного результату та цілої низки показників, що характеризують рівень результативності (доходності) діяльності практично неможливо. Проте розробка облікової політики забезпечує реалізацію інтересів власників шляхом вибору оптимальних варіантів ведення обліку через відповідне економічне їх обґрунтування, з одного боку, та надасть можливість представлення облікової інформації у найбільш прийнятній формі для зовнішніх користувачів, з іншого. Проводячи паралель з регулюванням діяльності бюджетних установ через відповідні інструкції, якими держава (власник) визначає методологією бухгалтерського обліку можна стверджувати, що облікова політика для інших суб’єктів господарювання є інструментом закріплення інтересів певної групи економічних агентів, що представлена власниками.

Тому можна зазначити, що перехід від планової економіки до ринкової неминує пов’язаний з необхідністю прийняття рішень щодо дій держави. Це процес спроб і помилок, в якому уряд і законодавчі органи повинні намагатись стимулювати інтерес тих, хто зайнятий виробництвом і розподілом продукції, для того, щоб забезпечити необхідну соціально-економічну реконструкцію. Роль бухгалтерського обліку як економічного і соціального інституту тісно пов’язана з особливостями державного регулювання в сучасних умовах. Тому необхідно визначити його (регулювання) сутність, функції, які повинна виконувати держава, оскільки це нерозривно пов’язано з історією самого державного регулювання, його особливостями при соціалістичному

суспільстві, а також визначити особливості економіки перехідного періоду, що впливають на методу і способи регулювання, які необхідно застосувати [12, с. 144].

Розглянемо нормативне регулювання обліку в частині доходів та фінансових результатів (див. рис. 1).

За даними рис. 1 видно, що держава регулює лише деякі аспекти облікового формування та розподілу доходів та фінансових результатів, залишаючи при цьому широкий спектр варіативності, що надає можливість власниками обирати оптимальний альтернативний варіант, враховуючи специфіку суб’єкта господарювання, що забезпечить досягнення поставленої ними мети.

Організація бухгалтерського обліку та облікова політика зокрема з мікрорівня виходять як на макро-, так і на мезорівень, що обумовлено функціонуванням великої кількості транснаціональних компаній, підприємств з іноземними власниками, які організовують облік з врахуванням чинників даних рівнів.

Палій В.Ф. та Я.В. Соколов бухгалтерський облік вбачають як трирівневу систему (див. рис. 2).

На нашу думку, слід провести ротацію в рівнях системи бухгалтерського обліку, зокрема 1-й рівень – організаційний, на якому відбувається організація роботи облікової служби, 2-й рівень – методичний (оцінка, методи списання активів, порядок розподілу доходів та витрат тощо), а 3-й рівень – технічний, що залежить насамперед від попередніх двох і передбачає організацію документообігу, складання робочого плану рахунків, організацію обліку для цілей управління тощо.

Відповідно до цього при формуванні облікової політики слід дотримуватися даного підходу шляхом виділення відповідних її складових (організаційної, методичної та технічної).

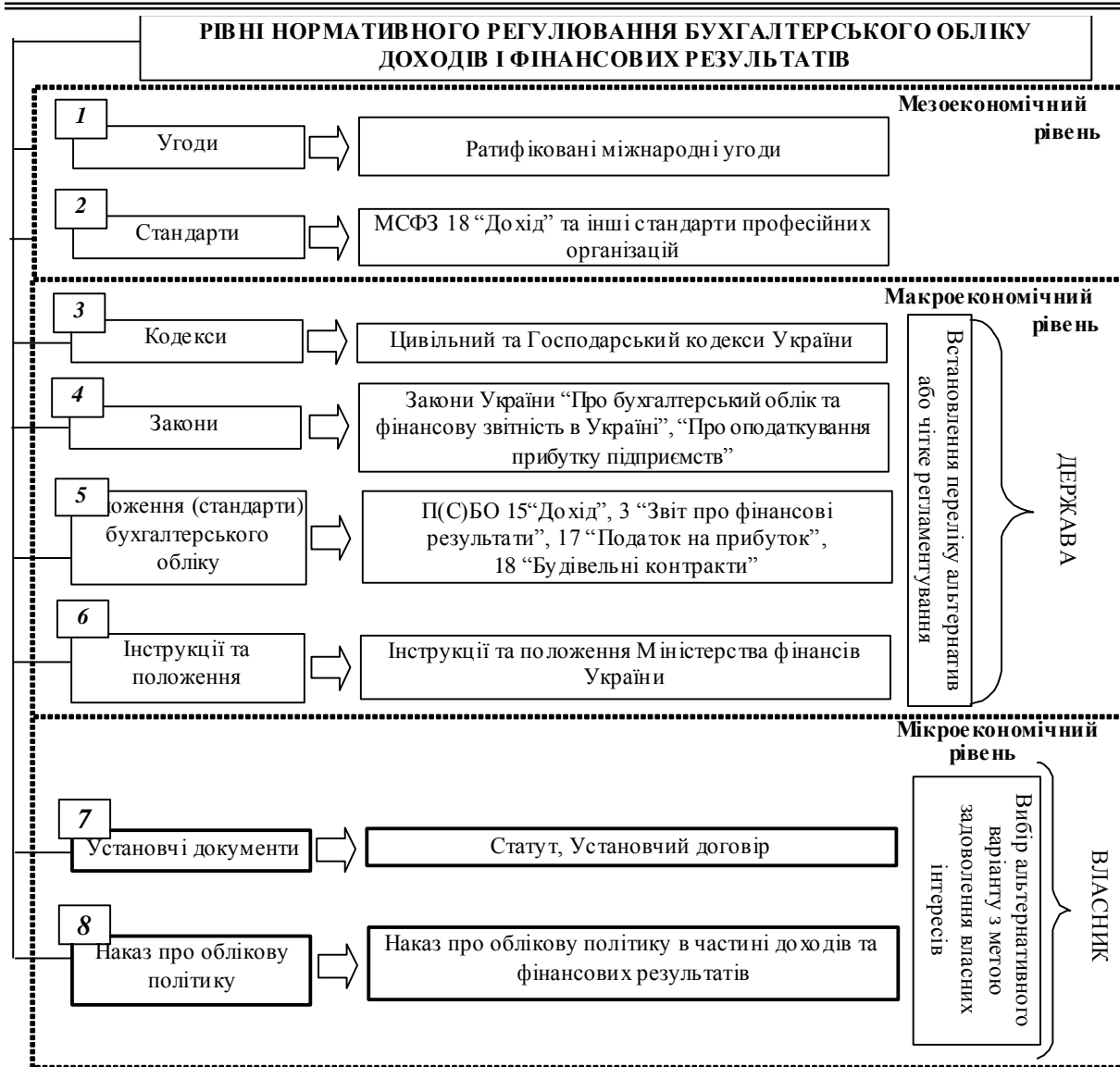

Рис. 1 Рівні нормативного регулювання бухгалтерського обліку операцій з доходами та фінансовими результатами

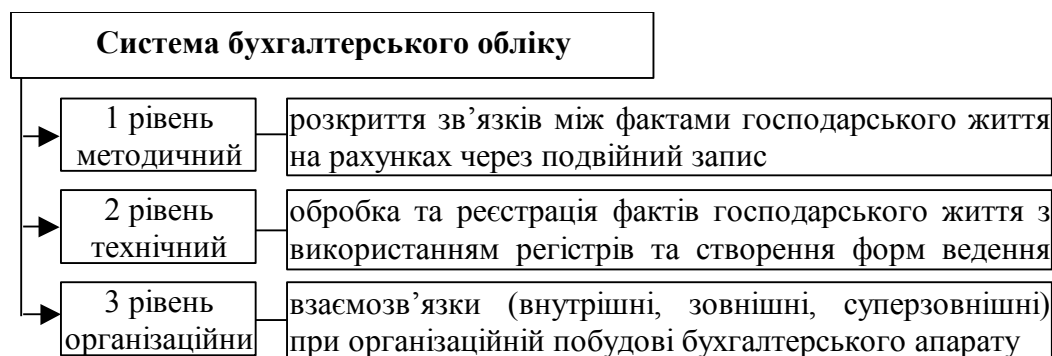

Рис. 2. Рівні системи бухгалтерського обліку [11, с. 6].

Як зазначають А.І. Балдінова, Т.Н. Демснтей, Є.І. Завідова, в обліковій політиці підприємства відображається порядок ведення обліку з врахуванням таких факторів, як галузь, форма власності, вид діяльності,

використання комп'ютерної техніки, програмно-методичне забезпечення, рівень бухгалтерських кадрів тощо [3, с. 26]. До найбільш важливих факторів, що впливають на формування облікової політики, на думку

М.В. Кужельного та В.Г. Лінника, належать: форма власності та організаційно-правова структура підприємства; галузеві особливості, які й визначають вид діяльності та зумовлюють технологічно-організаційні умови роботи; обсяг діяльності, кількість працівників, номенклатура продукції та ін.; відносини з податковою системою, наявність пільг та умови їх одержання; матеріальна база та рівень забезпечення кваліфікованими обліковими працівниками; система та умови матеріальної зацікавленості, відповідальності [7].

Дотримуємося підходу І.Н. Восходової та Н.А. Соловйова щодо того, що лише системний аналіз всіх факторів буде сприяти обґрунтованій розробці і оптимізації облікової політики підприємства [4, с. 95-96]. Проте одним із домінуючих факторів розробки облікової політики вважаємо вплив форми власності, адже інтереси власників будуть трансформуватися прямо пропорційно до її зміни, а інтереси інших суб'єктів можна вважати умовно-константними. З аналізу видно, що облікова політика підприємства як кінцевий результат її розробки має враховувати інтереси різних користувачів, оскільки процес її

розробки відбувається не лише на мікрорівні, але й на макро- та мезорівнях.

Процес розробки облікової політики здійснюється в розрізі відповідних об'єктів, що зумовлює необхідність уточнення понять об'єкт та елемент облікової політики.

Під об'єктом облікової політики розуміється будь-яка норма або позиція підприємства з організації та ведення бухгалтерського обліку, щодо якої є альтернативні варіанти. Елемент облікової політики – можливі методичні прийоми, способи та процедури, що обираються з числа загальноприйнятих з урахуванням особливостей діяльності підприємства. Виділені елементи понятійного апарату щодо облікової політики підприємств забезпечують систематизацію викладення процесу формування, змісту та реалізації облікової політики [1, с. 10].

Дослідимо порядок розробки облікової політики щодо таких об'єктів як доходи та фінансові результати в частині визначення її елементів, що виділяються авторами (див. табл. 1).

Таблиця 1. Моніторинг елементів облікової політики щодо доходів та фінансових результатів

№ з/п	Елементи облікової політики	АВТОРИ						Всього авторів	
		Краснощорова О.А. [6]	Нестерова Є.А., Балакірьова Н.М., Гуціна І.Е. [9]	Ніколаєва С.А. [10]	Матвеева В.М., Тимофеева Г.В. [8]	Хабарова Л.П. [17]	Івашкевич В.Б., Кулікова Л.І. [5]	Кількість	Питома вага, %
1	Порядок відображення виручки від реалізації	+	-	+	+	+	-	4	66,67
2	Порядок визначення фінансового результату	-	-	-	-	+	-	1	16,67
3	Метод визнання доходів	+	+	-	-	-	+	3	50,00
4	Способи розподілу та використання чистого прибутку	-	+	+	-	+	-	3	50,00
5	Критерії визнання виручки від реалізації послуг, робіт довгострокового характеру	-	-	+	-	-	-	1	16,67
6	Порядок відображення в обліку нарахування і виплати дивідендів	-	-	+	-	+	-	2	33,33

Аналіз елементів облікової політики щодо доходів та фінансових результатів як об'єктів бухгалтерського обліку дає можливість констатувати той факт, що облікова політика в розрізі даних об'єктів практично не регламентується. Отже, виникає потреба в комплексних дослідженнях за даним напрямом з метою запобігання викривленню фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання та підвищення можливості ретроспективного та перспективного аналізу діяльності, що забезпечить ефективне функціонування господарської одиниці, а відповідно позначиться на діяльності всього соціуму.

Риндя А. стверджує, що головна мета облікової політики – це складання фінансової звітності, що відповідає встановленим П(С)БО 1 якісним характеристикам [15, с. 24]. З даним твердженням важко погодитись, адже система бухгалтерського обліку, і відповідно її регулювання, повинні забезпечити можливість отримання інформації в необхідних розрізах не лише для складання та подання фінансової звітності, а й для цілей оподаткування зокрема.

Слід звернути увагу на те, що облікова політика має регламентувати дохід та фінансові результати в двох площинах (фінансового обліку та обліку для цілей оподаткування). Відповідно до цього пропонуємо виділяти окремо розділ, щодо визнання доходів з метою визначення бази оподаткування.

Приймаючи до уваги неврегульованість на практиці облікової політики щодо таких об'єктів, як доходи та фінансові результати діяльності, пропонуємо в Наказі про облікову політику виділити наступні елементи щодо даних об'єктів:

- класифікація доходів підприємства;
- визнання доходів (від реалізації продукції (товарів та інших активів), надання послуг, від використання активів іншими суб'єктами господарювання);
- використання прибутку;
- форми внутрішньої звітності щодо доходів та фінансових результатів.

Облікова політика повинна визначати лише ті положення бухгалтерського обліку, які мають альтернативні варіанти, тобто вимагають певного рішення щодо їх вибору. Чітко врегульовані положення нормативними актами, установчими документами не повинні дублюватися в обліковій політиці підприємства, проте окремі положення потребують конкретизації в договірній політиці підприємства, що зумовлене впливом права власності на об'єкт.

Так, врегулювання потребує момент переходу права власності, що є визначальною умовою визнання доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, інших активів) відповідно до п. 8 П(С)БО 15 “Дохід” де дана умова визначена наступним чином: “покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив)”, без відповідної конкретизації саме моменту переходу права власності [13]. Момент переходу права власності регулюється договором як регулятивним механізмом та результатом договірної політики підприємства, що є складовою фінансової політики підприємства одночасно з податковою та обліковою політиками.

Чинним законодавством регулюється лише формування резервного капіталу за рахунок чистого прибутку підприємства, на відміну від практики обліку в інших країнах. Так, в Російській Федерації регламентовано створення й інших фондів за рахунок чистого прибутку, зокрема створюються фонди накопичення, соціальної сфери, споживання, в Молдові створюються фонди виробничого та соціального розвитку підприємства. За часів існування СРСР, де превалювала державна форма власності над колгоспно-кооперативною, тобто держава в ролі власника переслідувала розвиток виробничої діяльності з одночасним формуванням розгалуженої соціальної інфраструктури. У зв'язку з цим на підприємствах в різні проміжки часу було передбачено створення

наступних фондів: фонду покращання побуту працівників, амортизаційного фонду, фонду економічного стимулювання та низки інших заохочувальних фондів, фонду на житлове будівництво та ін. Українська практика господарювання з переходом до ринкової економіки характеризується певною переорієнтацією державної політики, що пояснюється регулюванням створення лише резервного капіталу суб'єктами господарювання недержавної форми власності. Проте на підприємствах власником, яких виступає держава, передбачено розподіл чистого прибутку на розвиток виробництва, до фонду матеріального заохочення, що пояснюється ефективністю управління з боку власника.

Вважаємо даний підхід необґрунтованим з точки зору його однобічності, адже держава та уповноважені нею державні органи мають бути зацікавлені у ефективній діяльності суб'єктів господарювання недержавної форми власності не лише з позиції застосування важелів фіскальної політики, а повинні впливати також на соціальну політику, що ними провадиться, яка в кінцевому рахунку виступатиме елементом державної політики в напрямі забезпечення соціального добробуту населення.

Також слід акцентувати увагу на тому, що на підсумковий показник, що виражає фінансовий результат діяльності суб'єкта господарювання, а отже і її ефективність впливає регламентація і інших об'єктів, зокрема витрат. Адже витрати – ключова категорія, що дозволяє регулювати розмір фінансового результату діяльності, через обрання методу нарахування амортизації на необоротні активи, методів списання запасів, створення резерву сумнівних боргів тощо. Як зазначає М.С. Пушкар, облікова політика спрямовується на забезпечення точності та правдивості показника прибутку, хоча його величина буде залежати від альтернативних оцінок активів і пасивів [14, с. 137].

Отже, при розробці облікової політики необхідно встановити: чи не суперечать обрані та розроблені елементи облікової політики нормам чинного законодавства; їх відповідність інтересам власника та стратегічним цілям підприємства; адекватність характеру та умовам діяльності підприємства [1, с. 92]. Відповідно, зміст та напрями облікової політики підприємства мають бути такими, щоб можна було отримати оптимальні фінансові результати, підтримувати ліквідність підприємства, внаслідок чого підприємство стане привабливим для інвесторів [9, с. 15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Одним із домінуючих факторів розробки облікової політики вважаємо вплив форми власності, адже інтереси власників будуть трансформуватися прямо пропорційно до її зміни, а інтереси інших суб'єктів можна вважати умовно-константними.

Облікова політика має бути спрямована на посилення ефективності системи бухгалтерського обліку, яка виступає інформаційною базою для прийняття управлінських рішень, що забезпечить ефективність функціонування системи господарювання, яку можна представити адитивною моделлю економічного та соціального ефектів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановська Т.В. Використання облікової політики при здійсненні внутрішнього контролю // Вісник Технологічного університету Поділля. Частина 2, Том 1. Економічні науки. – 2003. – № 5. – С. 92.
2. Барановська Т.В. Облікова політика підприємств в Україні: теорія і практика. Автореф. дис... к.е.н. К., 2005. – 24 с.
3. Бухгалтерский учет / А.И. Балдинова, Т.Н. Дементей, Е.И. Завидова и др.; Под общ. ред. И.Е. Тишкова. – 5-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Выш.шк., 2001. – 685 с.

4. *Восходова И.Н., Соловьева Н.А.* Анализ действующих приказов по учетной политике. // Бухгалтерский учет. – 1998. – № 10. – С. 95-96
5. *Ивашкевич В.Б., Куликова Л.И.* Бухгалтерское дело: учеб. Пособие / В.Б. Ивашкевич, Л.И. Куликова. – М.: Экономистъ, 2005. – 523 с.
6. *Красноперова О.А.* Ученая политика организаций на 2004 год / О.А. Красноперова. – М.: ЗАО «Издательский Дом «Главбх», 2003. – 240 с.
7. *Кужельний М.В., Линник В.Г.* Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. – К.: КНЕУ, 2001. – 334 с., іл.
8. *Матвеева В.М., Тимофеева Г.В.* Самоучитель по учетной политике организаций и индивидуальных предпринимателей. – М.: Изд-во «Дело и сервис», 2000. – 160 с.
9. *Нестерова Е.А., Балакирева Н.М., Гуцина И.Э.* Учетная политика – 2003: бухгалтерская и налоговая: Организационный, методический и технический аспекты / Под ред. Е.А. Нестеровой. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2003. – 232 ч.
10. *Николаева С.А.* Учетная политика предприятия. – М.: ИНФРА-М, 1995. – 176 с.
11. *Палий В.Ф., Соколов Я.В.* АСУ и проблемы теории бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 1981. – 224 с.
12. *Петрук О.М.* Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 420 с.
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 “Дохід”
14. *Пушкар М.С.* Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 422 с.
15. *Риндя А.* Своя політика в обліку // Податки та бухгалтерський облік – 2005 р. – № 100 (867) – С. 23-28
16. Учетная политика на 2002 год: Бухгалтерский учет. Налоговый учет / Под ред. и с предисл. И.Д. Юцковской. – 3-е изд., пересмотр. и расшир. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. – 248 с.
17. *Хабарова Л.П.* Учетная политика 1999 г. – М.: ЗАО “Бухгалтерский бюллетень”, 1999. – 240 с.

ЛАГОВСЬКА Олена Адамівна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- проблеми облікового формування та розподілу доходів;
- бюджетування на промислових підприємствах